

Prusicka-Kołcon, Ewa

Sprawozdanie z badań sondażowych na terenie "Zamczyska" w Terebińcu, pow. hrubieszowski, w 2002 roku

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 121-125

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA PRUSICKA-KOŁCON

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ SONDAŻOWYCH NA TERENIE „ZAMCZYSKA” W TEREBIŃCU, POW. HRUBIESZOWSKI, W 2002 ROKU

Badane stanowisko 1 w Terebińcu, pow. hrubieszowski, woj. lubelskie, znane lokalnie jako „Zamczysko”, „Zameczek” lub „Góra Rybki”, położone jest na terenie Kotliny Hrubieszowskiej, w części wsi zwanej Kolonia Terebiniec. Stanowisko leży w północno-zachodniej części lessowego cypla, wchodzącego w starą dolinę rzeki Huczwy. Jest to rozległe, naturalne wyniesienie o powierzchni około 5 ha, sięgające około 9,50 m ponad poziom doliny. Składa się z trzech części oddzielonych od siebie obniżeniami. Część środkowa, w której usytuowany był obiekt obronny, największa i dominująca nad resztą terenu, posiada formę nieregularnego czworoboku o wymiarach ok. 50 x 70 m.

Założenie obronne w Terebińcu do czasu przeprowadzenia badań sondażowych, znane było w literaturze przeważnie jako grodzisko wczesnośredniowieczne lub gródek średniowieczny na kopcu (m.in. S. Nosek 1957, s. 352, 366; E. Banasiewicz 1990, s. 105-107).

Badania sondażowe wykonane zostały w lipcu 2002 r. w centralnej i północno-zachodniej części wyniesienia, w miejscu przypuszczalnej lokalizacji założenia, wzmiankowanego w przekazach pisanych jako zamek. Prace badawcze wynikały z potrzeby weryfikacji obiektu wpisanego do rejestru zabytków, a jednocześnie słabo rozpoznanego źródłowo i dotąd zupełnie nie objętego badaniami wykopaliskowymi. Prace miały również charakter ratowniczy, bowiem obszar całego stanowiska użytkowany jest rolniczo. Intensywna orka, połączona z erozją gleby, a przede wszystkim działania właścicieli posesji w latach 80. XX w. (wyrównywanie sprzętem mechanicznym terenu dla łatwiejszej uprawy roli), doprowadziły do poważnego zniszczenia i zmian, w wyniku których obecny stan obiektu można ocenić jedynie jako dostateczny. Całkowitej destrukcji uległy wały ziemne, których słabo zachowane fragmenty widoczne były jeszcze na powierzchni podczas badań powierzchniowych w ramach AZP, przeprowadzonych w 1978 r. Badania, które objęły 6 wykopów sondażowych (nr I-VI) o łącznej powierzchni 90 m², skoncentrowały się jednocześnie w miejscu najbardziej zagrożonym i zniszczonym (E. Prusicka-Kołcon 2002).

ANALIZA OBIEKTÓW

OBIEKTY PRADZIEJOWE

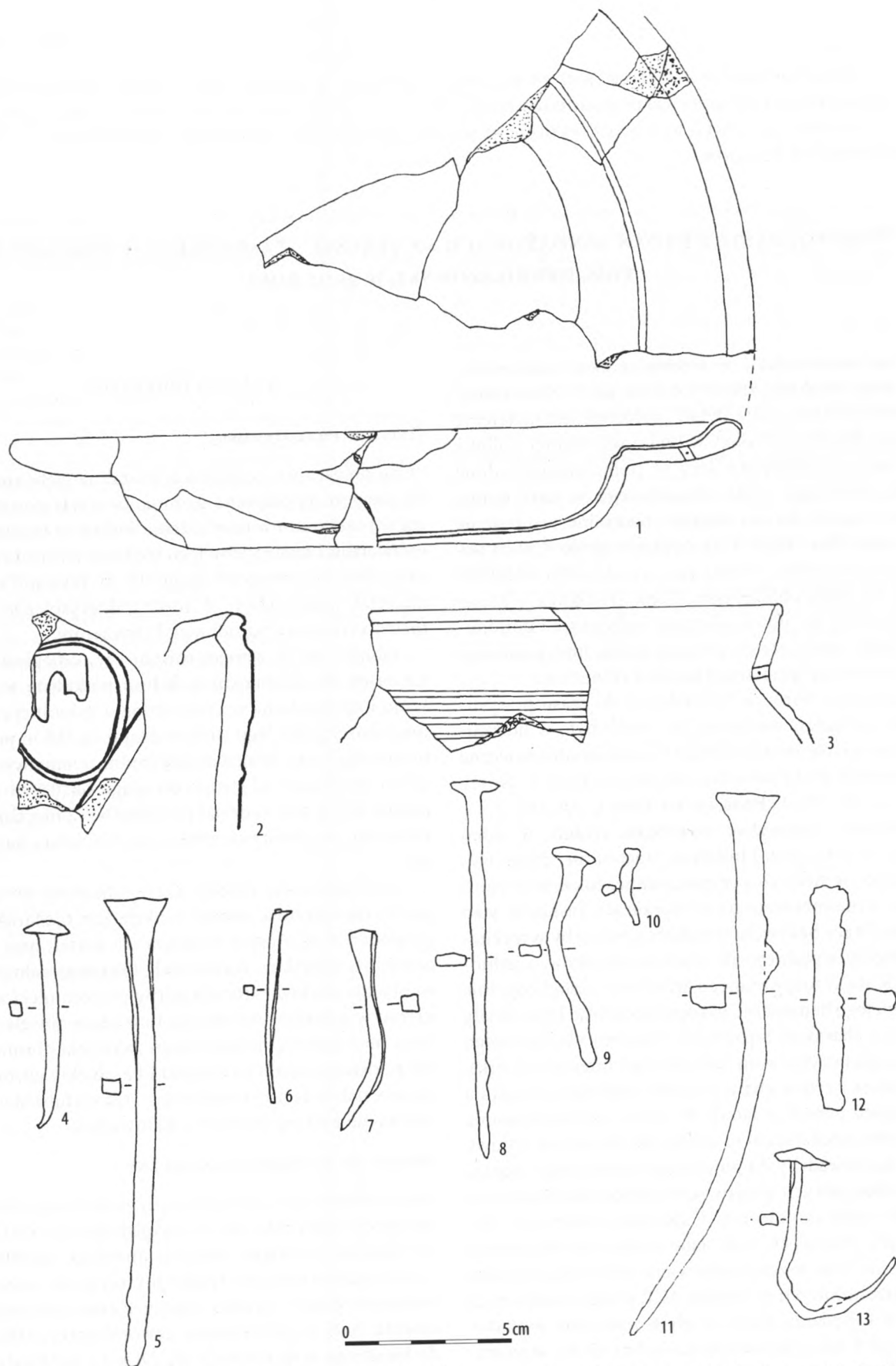
Strop obiektu nr 1 odsłonięty został na głębokości ok. 60 cm poniżej poziomu gruntu. Tworzyła go półkulista w przekroju i w przybliżeniu kulista w rzucie jama o zawartości szarej gleby. Jego średnica wynosiła 1,1 m, miąższość od stropu do spągu 0,8 m. Wystąpił w nim materiał pradziejowy: 4 niecharakterystyczne fragmenty ceramiki oraz odłupek krzemienisty.

Obiekt nr 2 zarejestrowano w odległości ok. 1,1 m na SE od obiektu 2. Był on półkulistą w przekroju i nieregularną w rzucie jamą o jednolitej zawartości szarej gleby. Jego strop wystąpił ok. 0,6 m poniżej poziomu gruntu. Maksymalna średnica jamy wynosiła 1,3 m, miąższość od stropu do spągu ok. 0,5 m. Zarejestrowano w niej materiał pradziejowy: 2 niecharakterystyczne fragmenty ceramiki oraz rozcieracz kamienny.

Oba odsłonięte obiekty (zarejestrowane w wykopie II) niewątpliwie pełniły funkcję jam o charakterze gospodarczym, o czym świadczy ich kształt oraz mała zawartość zabytków ruchomych. Przypuszczalnie były to obiekty większe, których górny poziom uległ zniszczeniu w późniejszym okresie, tj. w czasie niwelacji terenu pod budowę nowożytnego założenia obronnego. Na podstawie analizy ceramiki oba obiekty chronologicznie należy łączyć z neolitem – kulturą lubelsko-wołyńską lub kulturą pucharów lejkowatych.

OBIEKT WCZESNOŚREDNIOWIECZNY

Strop obiektu nr 3 zarejestrowany został bezpośrednio pod poziomem humusu, tj. na głębokości ok. 0,3 m. W humusie wystąpił nieliczny materiał zabytkowy: 3 niecharakterystyczne fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej i grudki polepy. Zarys odsłoniętego obiektu jest w przybliżeniu czworoboczny, zbliżony do kwadratu, o wymiarach ok. 2,8 x 3,2 m. Miąższość warstwy kulturowej wynosi 0,2-0,45 m. Wypełnisko obiektu tworzy gleba szaro-popielata, a na obrzeżach

Ryc. 1. Terebiniec, pow. Hrubieszów, stan. 1 „Zamczysko”. Wybór zabytków ruchomych: 1, 3 – ceramika; 2 – fragment kafla z herbem „Topór”; 4-13 – gwoździe żelazne. Rys. E. Prusicka-Kołcon.

koloru jasnoszarego. W jego narożniku północnym zarejestrowano pozostałości pieca – intensywne skupisko węgla drzewnych (w tym fragment spalonej, obrobionej belki drewnianej) przemieszanych z grudkami polepy. Pod tą warstwą odsłonięto fragmenty litej polepy utwardzonej fragmentami potłuczonych ceramiki, które dostały się do niej intencjonalnie jako rodzaj izolacji dna pieca. W pozostałej części obiektu zarejestrowano drobne fragmenty polepy oraz niewielkie jej skupisko przy ścianie południowej, a także węgle drzewne rozsiane po całym obiekcie oraz mniej liczny niż w okolicach pieca materiał ceramiczny. Z obserwacji wynika, iż odsłonięty obiekt to pozostałość chaty drewnianej, zapewne naziemnej, o ścianach oblepianych gliną, z piecem w narożniku – przypuszczalnie spalonej. Na uwagę zasługuje brak dołków posłupowych. Na podstawie analizy ceramiki, obiekt należy łączyć chronologicznie z X w. Analogii można dopatrywać się w odsłoniętym obiekcie chaty na stan. 28 w Świerszczowie (A. Zakościelna, J. Gurba 1993), a głównie w Hrubieszowie-Podgórzu na stan. 5, m.in. ob.104 (J. Niedźwiedź, W. Panasiewicz 1999, s. 18). Są to jednak obiekty inaczej datowane.

POZOSTAŁOŚCI ZAŁOŻENIA OBRONNEGO

Ślady wału ziemnego zarejestrowane zostały w wykopie I i II. W wykopie I za jego pozostałości należy uznać warstwę jasnożółtej gleby lessowej położonej bezpośrednio na ciemnoszarej glebie stanowiącej pierwotną próchnicę. Warstwa ta, o miąższości ok. 0,6 m przy profilu wschodnim, wypłyca się systematycznie w kierunku zachodnim wykopu i zanika w odległości 9,7 m od profilu wschodniego. Nie zarejestrowano w niej żadnych śladów konstrukcji drewnianych, nie wystąpił także materiał zabytkowy. Położenie jej na stoku w bezpośrednim sąsiedztwie fosy wskazuje, że mamy tu do czynienia z pozostałościami wału usypanego z ziemi pochodzącej z wykonywania fosy.

Warstwa jasnożółtej gleby lessowej zarejestrowana została także w wykopie II założonym w południowej części założenia. Jest to stosunkowo płytki poziom zarejestrowany przy wschodnim profilu wykopu, zwięzający się i wypływający w kierunku zachodnim wykopu. Największa miąższość warstwy wynosiła ok. 0,2 m, a zarejestrowano ją na odcinku ok. 3 m. Być może są to śladowe elementy wału ziemnego, analogicznego do odsłoniętego odcinka w wykopie I. Wskazuje na to rodzaj gleby i miejsce zalegania warstwy nad jasnoszarą próchnicą stanowiącą pierwotny poziom użytkowy. Jeśli trafne byłoby spostrzeżenie, że jest to fragment wału ziemnego od strony południowej, wynika stąd, że cała kulminacja stanowiska (teren zamczyska) otoczona była wałem. Na obecnym etapie badań jest to jednak twierdzenie hipotetyczne.

Fragment fosy zarejestrowany został w wykopie VI na odcinku ok. 3 m. Jej głębokość od poziomu gruntu wynosiła blisko 3,5 m. W górnej części fosy wyróżniona została warstwa zasypiskowa o miąższości dochodzącej do 2 m w postaci ciemnoszarej gleby, w której wystąpił przemieszany materiał nowożytny datowany na XVI-XVII w., materiały z XIX i XX w. oraz zabytki pradziejowe (zapewne ze zniszczonych, bliżej nieokreślonych obiektów). Zasypisko powstało na skutek niwelacji terenu, spychania ziemi od strony zamczyska w kierunku północno-zachodnim, co zapewne należy łączyć z pracami wykonanymi w czasach współczesnych (równanie spychaczem pola pod łatwiejszą jego uprawę). Charakter zasypiskowy posiadały także niższe poziomy, powstałe jednak wcześniej, przed niwelacją terenu, bowiem widać wyraźną różnicę pomiędzy jednolitym, górnym poziomem zasypiska, a dolnym, gdzie układające się poziomo warstwy wskazują na ręczne zasypywanie fosy. Zawartość w dolnym poziomie zasypiska drobnego gruzu ceglano-wapiennego wskazuje na jego pochodzenie zapewne już z okresu po rozbiórce budynków zamkowych. Była to tzw. sucha fosa, natomiast cienka stosunkowo warstwa namulów zalegająca na jej najniższym poziomie, powstała raczej w wyniku zastoisk wody opadowej niż stałej jej obecności. Zarejestrowane na dnie fosy fragmenty XVI-XVII w. naczyń i kafla (XVII w.) potwierdzają jej nowożytne pochodzenie. Powiązanie z relikdami wału (położenie fosy w bezpośrednim sąsiedztwie wału) wskazuje, że należy ją niewątpliwie łączyć z budową zamku. Chociaż na obecnym etapie badań trudno jest określić przebieg fosy, wydaje się, że była ona tylko cząstkowa. Istniała od strony północno-zachodniej, gdzie odsłonięto jej fragment i oddzielała w tym miejscu zamek od północno-zachodniego cypla. Mogła przebiegać od strony południowo-wschodniej i częściowo południowej oddzielając zamczysko od reszty wierzchowiny lessowej ciągnącej się w kierunku południowym i wschodnim. Potwierdzeniem tego może być na obecnym etapie badań jedynie obserwacja ukształtowania terenu charakteryzującego się wyraźnym obniżeniem od tej strony zamczyska oraz ewentualne uznanie warstwy II w wykopie II jako pozostałości wału ziemnego.

PODSUMOWANIE

Uzyskane w czasie badań materiały ruchome w obrębie wału i fosy oraz w warstwie użytkowej zamku (wykop V-warstwa II) i rozbiórkowej (wykop V – warstwa I) w postaci fragmentów ceramiki naczyniowej i kafla, datowane są na XVI-XVII w., w tym charakterystyczny fragment z wizerunkiem herbu „Topór”, którym to herbem pieczętowali się Tęczyńscy. Wskazują one, że budowa zamku miała miejsce pod koniec XV w. lub – co jest

bardziej prawdopodobne – w 1 poł. XVI w. Najpewniej jego fundatorami byli Tęczyńscy. Wiadomo bowiem, że w 1468 roku właścicielem wsi był Jan Uhrynowski, którego żona Małgorzata sprzedała wieś w 1492 roku Mikołajowi Tęczyńskiemu (A. Janeczek 1993, s. 349). Prawdopodobnie część dóbr terebińskich Tęczyńscy nabyli nieco wcześniej, a mianowicie już za czasów Jana Andrzejowica Tęczyńskiego (ur. 1408/1410 – zm. 1470), podobnie jak dobra kryłowskie (J. Kurtyka 1999, s. 15). Po Janie Tęczyńskim odziedziczyli majątek kolejno dwaj jego synowie: Stanisław i wspomniany wyżej Mikołaj, a następnie tego drugiego syn Jan, wojewoda podolski, ruski i sandomierski (J. Kurtyka 1999, s. 139 oraz tabl. IIIa). W lustracji wsi Steziricze (Stężarzyce) spisanej w 1564 r. zanotowano: „Chyba za p. Jana z Thenczina, wojewody sandomierskiego, za konsensem IKM, który p. starościna horodelska [Anna z Mileckich Krupska] ukazowała, tego boru wyrąbano niemało i z tego zbudowano dwa zamki: jeden w Therebiniu, a drugi w Kriłowie...” (Lustracja ..., s. 90). Jan Tęczyński, wojewoda sandomierski, za czasów którego miał powstać zamek terebiński, zmarł w 1541 r. (J. Kurtyka 1999, tabl. IIIa). Obiekt zatem zbudowano przed 1541 r., a już na pewno rozpoczęta była w tym czasie jego budowa. Niewątpliwie założenie było drewniane, co wiemy z cytowanego przekazu, a potwierdzeniem w materiale archeologicznym jest spora ilość gwoździ metalowych kutyh i śladowe występowanie gruzu ceglano-kamiennego.

Obiekt obronny powstał na terenie starszego osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego, a przed jego budową teren dokładnie zniwelowano. Okres funkcjonowania zamku, jak wykazują materiały ruchome, był stosunkowo krótki. Jego chronologia urywa się przy końcu XVII stulecia. W 1 poł. XVIII w. nie występuje już w źródłach pisanych. Inwentarz z 1726 r. wymienia zabudowania dworskie, szczegółowo opisuje folwark, a o obiekcie mieszkalnym mówi jako o dworze i nie informuje o istnieniu żadnych elementów obronnych (APL KGL, k. 2007). Może to wskazywać, że mamy tu do czynienia już z innym miejscem – najpewniej położonym około 200 m na wschód od „Zamczyska”, gdzie jeszcze do niedawna stał murowany dworek wzniesiony ok. poł. XIX w., prawdopodobnie w miejscu poprzedniego, drewnianego. Na mapie F. von Miega z lat 1779-1782 nie widać już żadnego obiektu architektonicznego na terenie „Zamczyska”, zachowała się jedynie grobla prowadząca do zamku od strony północno-zachodniej. Dane te mogą wskazywać, że zamek terebiński zniszczony został zapewne w czasie burzliwego okresu wojen połowy XVII w. lub przełomu XVII i XVIII w., bądź jako obiekt mało znaczący dla rodu Tęczyńskich i dalszych ich spadkobierców (Noskowskich i Firlejów w XVII wieku), opuszczony i nie użytkowany, popadał stopniowo w ruinę, aż do całkowitej rozbiórki.

ŹRÓDŁA

- APL KGL – Archiwum Państwowe w Lublinie. Księgi Grodzkie Lubelskie, sygn. 58.
 Lustracja... – Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564-1565. Warszawa 1992.
 von Mieg Friedrich – Karte des Königreiches Galizien und Lodomerien, 1779-1782, skala oryginału 1: 28 800 (Kriegsarchiv w Wiedniu).

LITERATURA

- Banasiewicz Ewa
 1990 *Grodziska i zamczyska Zamojszczyzny*. Zamość.
 Janeczek Andrzej
 1993 *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*. Warszawa.
 Kurtyka Janusz
 1999 *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*. Kraków.
 Nosek Stefan
 1957 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*. Lublin. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sec. F: 6 (1951).
 Niedźwiedz Józef, Panasiewicz Waław (opr.)
 1999 *Między Gródkiem a Hrubieszowem. Osada pradziejowa z Hrubieszowa-Podgórze, stan. 5 na tle wykopalisk z okolic Hrubieszowa* (informator do wystawy). Hrubieszów.
 Prusicka-Kołcon Ewa
 2002 *Terebiniec, stan. 1/14 „Zamczysko”*. Wyniki badań sondażowych (maszynopis dokumentacji przechowywanej w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Zamościu).
 Zakościelna Anna, Gurba Jan
 1993 *Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza ze stanowiska 28 w Świerzczowie Kolonii, woj. zamojskie*. Archaeoslavica 2, s. 7-24.

EWA PRUSICKA-KOŁCON

**REPORT FROM SONDAGE WORKS IN THE AREA OF “ZAMCZYSKO” IN TEREBINIEC,
HRUBIESZÓW DISTRICT IN 2002**

SUMMARY

The investigated site 1/14 in Terebiniec in its part called Kolonia Terebiniec, located in the territory of the Hrubieszów Valley, is known locally as “Zamczysko” [Old Castle], “Zameczek” [Little Old Castle] or “Góra Rybki” [Mount Fish]. The site lies in the north-west part of loess promontory, which is situated in the old valley of the Huczwa river. An extensive natural culmination covers an area of about 5 ha and it rises up to about 9.5 m above the river valley level. Really, it “consists” of three heights, separated one from the other by little depressions. The central one where a defence structure was placed, the biggest and dominated over the region, has a form of an irregular quadrangle, measuring approximately 50 x 70 m. The sondage investigations were carried out in July 2002 in the central and north-west parts of

the mound, in the place of presumable location of fortifications, termed in historical sources as a castle. Excavations were realized in 6 sondage trenches (no I-VI) of the total area of 90 sq. m.

During the earthworks there were uncovered some relics (like remains of a moat and supporting banks of earth) connected with the fortified structure, existing here from the 16th to the 17th century and which one ought to join with Tęczyńscy foundation. One can also confirm that original buildings of the castle were certainly wooden. In the area occupied by “Zamczysko”, earlier there had been functioned some prehistoric settlements (from the Neolithic period - the Lublin-Volhynian culture or the Funnel Beaker culture) and an early medieval one (from the 12th -13th century).

Mgr Ewa Prusicka-Kołcon
Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie
Pracownia Terenowa w Zamościu
Ul. Kościuszki 5
22-400 Zamość
robisz.zamosc@kobidz.pl